

vabariiki, mis järgnes (Pätsi) autoritaarsele teisele vabariigile ja eelnes meie praegusele neljandale vabariigile (lk 150).

Mõningatele puudustele vaatamata väärrib Erkki Tuomioja siiski kiitust. Esiteks selle eest, et ta Eesti 20. sajandi ajaloost huvitub ja selle põhijooned iseendale selgeks on mõelnud. Teiseks selle eest, et ta oma teadmisi vaka all ei hoia, vaid on võtnud vaevaks Soome lugejaskonda valgustada, tutvustades Eesti arenguid läbi meie suurmehe Jaan Tõnissoni eluloo. Pole kahtlust, et käsitlus pakub Soome lugejaile rohkesti uut materjali ja mõtlemisainest. Vaevalt saab kellelgi olla midagi ka Tuomioja raamatu eesti keelde tõlkimise vastu. Küllap leidub Eestiski piisavalt lugejaid, kes teost mõnuga loevad. Samas tuleb siiski tunnistada, et raamat on kirjutatud esijoones soomlastele ning oma kodumaa ajalooa vähegi kursis olevatel Eesti lugejatel ei maksa sellest uudset teavet oodata. Sisuliselt on Tuomioja piirdunud varasemast teatud-tuntud faktoloogia refereerimisega, lisamata ka oma tõlgendustega midagi nimetamisväärset. Ehk tulnuks raamat mitte lihtsalt eesti keelde tõlkida, vaid eelnevalt ümber töötada, vähendades eestlaste jaoks triviaalse faktoloogia mahtu ja keskendudes Jaan Tõnissonile, kusjuures mitte ainult tema eraelule, vaid ennekõike poliitilisele rollile? Aga loomulikult on iga autor oma otsustes ja valikutes vaba...

Kokkuvõtteks: Erkki Tuomioja käsitlus Jaan Tõnissonist on adresseeritud küll Soome lugejale ega paku Eesti ajaloo huvilistele märkimisväärseid uudusi, kuid annab sellele vaatamata omapoolse panuse senise *tõnissoniaana* täiendamiseks. Samas aga tuleb jätkuvalt Tuomioja eeskujul tõdeda, et Tõnissonist ei ole veel kirjutatud põhjalikku teaduslikul uurimisel põhinevat biograafiat.

AGO PAJUR

Martin Klesment, *Fertility development in Estonia during the second half of the XX century: the economic context and its implications*, Tallinna Ülikooli sotsiaalteaduste dissertatsioonid, 46 (Tallinn: Tallinna Ülikool, 2010), 448 lk. ISBN 9789949463404.

Ajaloolistes ajakirjades ei retsenseerita tavaliselt sotsiaalteaduslikke dissertatsioone, mis baseeruvad artiklitel, mida ei ole monograafiana avaldatud ning mida levitab väikese tiraaži näol vaid koduülikool. Käesoleval

juhul tuleb raskendava asjaoluna veel juurde, et terve rida kõnealuse dissertatsiooni artiklitest on kirjutatud kaasautorluses. Sellest hoolimata tahan Martin Klesmenti doktoritöö puhul teha erandi, kuna see annab Eesti NSV ajaloo uurimisele ülimalt olulist teavet. Klesmenti töö kontseptsioon on interdistsiplinaarne liikudes majandusajaloo ja demograafia vahel. Kuna allakirjutanu erialased teadmised demograafia vallas on kasinad, keskendub käesolev retsensioon majandusajaloo osale.

Juhtküsimus, mis ei läbi küll kõiki artikleid, kõlab järgmiselt: milline seos oli Eestis viljakuse ja majandusliku arengu vahel 20. sajandi teisel poolel? Eestis ei tekkinud nimelt erinevalt paljudest teistest riikidest sõjajärgset beebibuumi ja alles seitsmekümnendatel ja kaheksakümnendatel aastatel saavutas sündimus piisava taseme, et seejärel taas langeda. Tõenäoliselt mängis siinkohal olulist rolli sündimuse sõjaeelse trendi jätkumine. Nagu juba ülalpool mainitud, ei taha ma süveneda demograafilistesse aspektidesse, minule näib Klesmenti sellekohane argumentatsioon vägagi veenvana, kuid lõpliku hinnangu peaksid siin andma siiski eksperdid.

Ajaloolaste jaoks seisneb Klesmenti saavutus ulatuslike nõukogude statistikate metodoloogiliselt puhtas kvantitatiivses läbitöötamises ja asjaolus, et ta on tohutult avardanud meie teadmisi Eesti NSV majanduslikust arengust ja sissetulekute jagunemisest. Nimelt selleks, et oleks üleüldse võimalik teha järeldusi majandussaaavutuste ja sissetulekute mõju kohta viljakusele, pidi Klesment esmalt vastavad andmed keerukate statistiliste meetodite abil rekonstrueerima. Sellega jätkab ta Jaak Valge tööd, kes arvutas välja Eesti Vabariigi SKT sõdadevahelisel perioodil.¹

Enamus artikleid on kirjutatud inglise keeles, eestikeelsete osakaal on väike. Keeleliselt on tekst korralikult läbi töötatud – õnneks ei ole tegemist *Bad Simple English*'i juhtumiga – siiski kasutab Klesment selgelt erialakeelt koos vastavate teadusterminega, mis ei muuda dissertatsiooni lugemist tingimata kergemaks. Võib-olla oleks autoril mõistlik avaldada oma tulemusi ka “populaarses” ja üldsusele mõistetavamas eestikeelses versioonis.

Klesmenti töö algab ulatusliku teoreetilise ja meetodilise sissejuhatusega, kus ta tutvustab ka oma olulisemaid uurimistulemusi. Sellele järgneb põhjalik historiograafiline ülevaade Eesti NSV majandusajaloost. Seda artiklit võiks soovitada näiteks tudengitele sissejuhatava tekstina. Järgmine kirjutus on lühike, aga sisutihe ülevaade Eesti statistikast nõukogude ja natsionaalsotsialistliku võimu all. Järgneb artikkel Eesti põllumajanduse tootlikkusest rahvusvahelises võrdluses aastatel 1920–2000. Siin ilmnevad

¹ Jaak Valge, “Uue majanduse lähteil: Eesti sisemajanduse kogutoodang aastatel 1923–1938”, *Akadeemia*, 15 (2003), 2202–2228, 2443–2487, 2712–2735.

Klesmenti tugevad küljed, ta käib oma andmetega väga ettevaatlikult ringi, üritab neid vastavasse konteksti asetada, neid graafiliselt mõjusalt esitleda ja intelligentset analüüsida.

Koos oma juhendajate Allan Puuri ja Jaak Valgega kirjutatud artiklis käsitletakse seoseid viljakuse ja makroökonomiliste trendide vahel 20. sajandi Eestis. Klesmenti panuseks olid esmajoones nõukogudeaegset majandusarengut puudutavad andmed. Lk 186 leiame aegrea tabeli, mis muudab retsensendi lausa kadedaks: Eesti NSV hinnanguline SKT inimese kohta ajavahemikus 1950–89, mis baseerub füüsiliste toodanguandmete põhjalikul töölusel. Kuigi retsensent ootas kvalitatiivsetele uurimustele ja viiekümnendaid aastaid hõlmavale väga üldisele hinnangule tuginedes üsna sarnast SKT kulgu,² on Klesmenti andmed siiski palju täpsemad ja veenvamad ning hõlmavad pikemat ajavahemikku. Sellega on Eesti NSV esimeseks liiduvabariigiks, mille kohta on üleüldse olemas realistlik arhiividokumentidel ja statistilistel indikaatoritel tuginev SKT kulgu. On olemas küll ametlikud ja selgelt liialdatud Gosplan-i andmed, mis on metoodiliselt ebapiisavad, samuti tõenäoliselt ülehinnatud CIA hinnangud ning selliste sõltumatute ekspertide nagu näiteks Girš Hanini oletused. Majanduskasvu suund oli nii CIA arvude kui ka Klesmenti andmete kohaselt peaaegu paralleelne, Klesmenti puhul kulges SKT aga siiski oluliselt madalamal tasemel. Näiteks hindas CIA Nõukogude Liidu SKT inimese kohta 1950. aastal 69 protsenti kõrgemaks kui seda tegi Klesment Eesti NSV puhul.³ Arvestades meie tänaseid teadmisi nõukogude majanduse sõjajärgse aja kohta, on Klesmenti hinnang erinevalt CIA omast realistlik. Tänu raskele arhiivitööle, statistilistele allikatele ja kvantitatiivsetele meetoditele on autoril õnnestunud anda hoopis nii Gosplan-ile kui ka CIA-le. Palju õnne selle puhul!

Ajaloolase jaoks tähendab Klesmenti hinnang järgmist: 1950. aastal moodustas Eesti SKT umbes poole sõjaeelse aja tasemest, alles viiekümnendate aastate lõpus jõuti hiliste kolmekümnendate aastate tasemele ning Nõukogude Eesti majandusliku tootlikkuse kõrgajal oli see kõigest kaks korda kõrgem kui 1938. aastal. Kuna eratarbimist hoiti Nõukogude Liidu kunstlikult madalana, siis tõusid reaalsed palgad veelgi aeglasemalt.

Loomulikult on tegemist vaid üsna üldise aegrega ja lähemal vaatlusel tunduvad mõningad arenguhüpped väheusutavatena, kuid kokkuvõttes on

² Vt Olaf Mertelsmann, *Der stalinistische Umbau in Estland: von der Markt- zur Kommandowirtschaft* (Hamburg: Dr. Kovač, 2006).

³ Angus Maddison, *The world economy: a millennial perspective* (Paris: OECD, 2001), 264; Klesment, *Fertility development in Estonia*, 186.

autori poolt nähtud vaev end ära tasunud. Ilma kahtluseta on Klesment nende väheste Eestis tegutsevate majandusajaloolaste seas see, kes oskab kõige paremini kvantitatiivsete meetoditega ümber käia.

Järgneb koos Allan Puuriga kirjutatud artikkel, mis käsitleb haridustaseme mõju teise lapse sündimisele, olles adresseeritud pigem demograafidele. Ajaloolase vaatenurgast on kindlasti olulisemaks Klesmenti ja Luule Sakkeuse poolt kirjutatud põhjalik Nõukogude Eesti pere-eelarveuuringuid käsitlev artikkel. Jällegi pärineb statistilis-kvalitatiivne osa Klesmenti sulest. Nõukogude Liidus tegeleti erinevate eelarveuuringutega alates kahekümnendatest aastatest. Eesti uurimuste eripära alates 1958. aastast seisneb asjaolus, et säilinud on baasdokumendid, mis tähendab, et iga üksiku pere jälgi mööda võib ajas tagasi minna ja kõik statistilised analüüsid on võimalikud niipea, kui vastavad andmed on arvutisse sisestatud. Just täpselt seda tehtigi aastate 1958, 1975 ja 1981 puhul. Tulemuseks on sügavuti minev pilguheit nende aastate Nõukogude Eesti majapidamistele – sotsiaalajaloolase jaoks lausa varakamber. Igaüks, kes tahab teada, millises vanuserühmas olid sissetulekud kõige kõrgemad või kui suur oli elamispind, leiab vastused oma küsimustele vastavatest tabelitest.

Klesmenti dissertatsiooni koht ei ole öökapikesel ja seda ei loeta tavaliselt ka algusest lõpuni läbi ning kuigi töö kirjutati demograafia erialal, on see samas oluliseks panuseks Eesti majandus- ja sotsiaalajaloos või isegi terve Nõukogude Liidu omas. Sest vähemalt ühe liiduvabariigi SKT arvutamisel on Klesment hakkama saanud teedrajava teoga ning ka eelarveuuringu puudutav materjal on erakordne.

OLAF MERTELSMANN